

LUGANDA P360/3 KAMSSA MARKING GUIDE

EKITUNDU A

1. Omuyizi mu kibuzo kino asooke n'ennyanjula nga alaga ebikwata ku lugero mu bufunze okugeza

Olugero gw'olulambuza lwawandiikibwa Ssemwanga Kivumbi Bantubalamu era nga lwetooloolere ku mulongo azaalibwa ne Ttima bakadde be ne bazooka okumwegaana kyokka oluvannyuma lw'okubonabona kwabwe n'okulogootana bakkiriza nti abaana baabwe .
(2mks)

Oluvannyuma omuyizi aleete ensonga ez'enjawulo eziraga ebiri mu lugero nga ne mu bulamu bwa bulijjo weebiri.

Weetegereze

Alage okugerageranya nga yeeyambisa obugambo obuyunzi nga **songa ate ne** nga awa ensonga ze

Okugeza

- Obutemu obususse okugeza Edisa atemula bba songa ne mu bulamu bwa bulijjo ettemu weeriri.
- Okufunira embuto ku mpya okugeza Tezikya afuna olubuto lwa balongo nga asoma ate nga ne mu bulamu bwa bulijjo abaana bafuna embuto
- Okukola nga ssaalongo bwa akola n'azimba n'amaka ne mu bulamu bwa bulijjo abantu bakola
- Obuggya okugeza zaagulammere akwatirwa ssaalongo obuggya
- Obwenzi nga Revirandi afuna omukazi omulala ate nga alina n'omukazi omulala
- Okugenda emitala wa mayanja nga kasoma atunda ebintu bye n'agenda ebweru
- Eddogo nga Guggwa aloga ssaalongo era n'amifiiriza ebintu bye
- Obulimba okugeza muka kasoma amulimba nti azimba nju ate nga ssente alya ndye
- Obwakabaka okugeza Ndyababasi asiimibwa kabaka na amuwa obukuumaddamula
- Enkaayana mu bika okugeza olumbe lusasika abooluganda bwe bataakanya ku musika
- Obubbi bw'ebisolo zaagulammere akola ffaamu n'atandika okubba ensolo z'abantu
- Emize mu makomera okugeza okusiyaga nga ssaalongo bw'ayisibwa
- Abantu okwefuulira bannaabwe okugeza zaagulammere yeefuulira munne bwe bagatta emmaali
- Enkwe okugeza Milly Baagalaalina aganza bba wa mukwano gwe n'amuzalamu omwana
- Enguzi okugeza akulira poliisi alya enguzi omusibe akkirizibwe okulya
- Okusibira abantu obwerere okugeza ssaalongo asibwa nga awaayiriziddwa okuba ne mmundu
- Okukwata abantu omulamuzi ba ayimbudde ne bazzibwa mu kkomera okugeza ssaalongo akwatibwa agasajja nga ayimbuddwa
- Okunywa ebiragalagalaga okugeza abasibe banywa enjaga ne batulugunya bannaabwe.

11*2mks

2. Omuyizi mu kibuzo kino asooke n'ennyanjula nga alaga ebikwata ku lugero mu bufunze okugeza

Olugero gw'olulambuza lwawandiikibwa Ssemwanga Kivumbi Bantubalamu era nga lwetooloolere ku mulongo azaalibwa ne Ttima bakadde be ne bazooka okumwegaana

kyokka oluvsnnnyuma lw'okubonabona kwabwe n'okulogootana bakkiriza nti abaana baabwe . (2mks)

Omuyizi alage ebikolwa eby'enjawulo ebiri mu lugero nga byesittaza ebiraga obukalubo bw'emitima mu bantu mu lugero olwo.okugeza;

- Mulimu ettemu okugeza Edisa atemula bba,kasoma atemula abaana be
- Obwenzi okugeza Revirandi yowasi Lule aganza omukyala omulala ate ne mukyala kajjongolo agenda mu bwenzi n'alimba bb anti afiiriddwa.
- Mulimu okulya ebisiyaga okugeza abasibe mu kkomera balya ssaalongo ebisiyaga.
- Obulogo okugeza Guggwa aloga ssaalongo olwokumubanja ate ne zaagulammere aloga ssaalongo amulekere edduuka
- Obulyazaamaanya okugeza Guggwa alyazamaanya ssaalongo ate n'amuttira na abaana be.
- Obuggya okugeza abatuuze bakwatirwa ssaalongo obuggya kuba akulakulana mangu
- Ejjoogo okugeza kajjongolo aganza baganda ba mukyala we n'abazaalamu abaana.
- Enkwe okugeza miily alya mu mukwano gwe olukwe bw'aganza bba wa mukwano gwe
- Obusiguze okugeza milly asigula bba wa Tezikya
- Obubbi okugeza zaagulammere ne muganda we babba ebisolo bya bantu
- Okutulugunya okugeza ssaalongo atulugunyizibwa abasibe mu kkomera
- Okuwaayiriza okugeza ssaalongo awaayirizibwa nga bw'alina emmundu 11*2mks

3 Omuyizi atandike n'ennyanjula .okugeza

Olugero agamyuka omutezi lwawaandiikibwa Nkata Musa Mutyaba nga lwetoololera ku ku buzibu bannamawulire bwe basanga nga bakola emirimu gyabwe na ddala nga bakolera mu nsi ezitassa kitiibwa mu ddembe lyabwe,ssako ne bannabyabufuzi abamalako bannansi emirembe okugeza meeja Kaberenge. 2mks

Era bino bye binu ku bintu omuvubuka wo mulembe Omutebi bya aganyulwa mu lugero;

- Bayiga okuba abakozi okugeza Abudu Tabula,Muhamad Golola bakozi
- Okusoma okugeza muhamad Golola asoma n'atuuka e Makerere
- Bayiga okuba n'emikwano okugeza Tabula,Kabembula ne Aidah baamikwano
- Okussa mu byobuwangwa ekitiibwa okugeza Konde azina abalongo
- Okuba abagumiikiriza okugeza Ivan konde abeera ne Aidah emyaka mukaaga nga tamuzaalira mwana
- Okuwa abalala amagezi agazimba okugeza Golola ategeza banne baagale no kussa mu bakyala baabwe ekitiibwa.
- Okuba abayiiya okugeza Lydia ayiiya omuzannyo ogwoleka ettemu mu kampala
- Okuba abawulize okugeza Tabula ne banne bawuliriza bazadde baabwe nga babatumye okutwalayo emmwanyi ku sitoowa.
- Okwewala obubbi okugeza Gwayambadde abba emmwanyi za kitaawe nn'azitunda
- Okwewala ebbuba okugeza Muteega attisa Kizito olwokuba aganza Hilda
- Okuba abeegendereza okugeza Catherine amala gaganza meeja kaberenge na amutta
- Okwewala okuwaayiriza okugeza Muteega awaayirza Kizito nti mubbi ekimussa
- Okwewala ettemu okugeza Olivier kyabangi ayokera kitaawe munju era n'atta Yeseero amukabassanya
- Okwewala obukaba okugeza Yesero Mugalu akabassanya Olivier kyabangi ataneetuuka.

- Okwewala effujjo okugeza Gwayambdde ne banne bagobwa mu ssomero lwa kutikka mukulu wa ssomero abaliisa emmere embi.
- Okuba aboobuvunaanyizibwa baleme kutunda bya busika nga cloves Gwayambadde.
- Okwewala emize nga zzaala,okukuba ludo nga abavubuka be Namaliiri.

11*2mks

4 Omuyizi atandike n'ennyanjula .okugeza

Olugero agamyuka omutezi lwawaandiikibwa Nkata Musa Mutyaba nga lwetoololera ku buzubu bannamawulire bwe basanga nga bakola emirimu gyabwe na ddala nga bakolera mu nsi ezitassa kitiibwa mu ddembe lyabwe,ssako ne bannabyabufuzi abamalako bannansi emirembe okugeza meeja Kaberenge.

2mks

Omuyizi alage abafumbo bye bayiga na ddala okuva mu kubuulirira kwa sheik Hamdan Lubega bw'asibirira abafumbo okufuna obufumbo obweyagaza.okugeza;

- Okukkiriza enkyukakyuka okugeza abakyala okukola nga bafunye emirimu
- Okuba n'emimizi ebikwata ku bufumbo bwabwe bireme kubuulirwa buli omu
- Okusomanyana embeera nga tonnatandika mboozi eri munno
- Okwewala obwenzi mu bakyala bayinza okuzaalira ba bbaabwe abaana abatali baabwe
- Okwewala okulingiriza enkolagana ya baagalwa n'abantu abalala.
- Okwewala okulemera ku nsobi ezaayita nga bw'ozikomyawo
- Okwewala okutereka n'okusirikira ensobi ya munno n'ozireeta omulundigumu.kitabula
- Okwegendereza enkozesa y'olulimi kuba lusaanyaawo enkolagana.
- Okwefaako mu ndabika
- Okukolera abaagalwa obuntu obutonotono bukuuma omukwano.
- Okugabana emirimu awaka so si kugirekera munno.
- Okunyumya n'okusaagasaagamu nga abafumbo.
- Okwetaba mu bintu ebikolebwa mu ddiini okugeza emikolo,enkiiko.
- Okukolagana n'abantu abalala
- Okwegendereza ekolagana n'abantu be baawula obutonde.
- Okutegeza buli omu ky'awulira munda ka kibe kibi oba kirungi.

11*2mkS

EKITUNDU B

5(a) Omuyizi emboozi agiwe omutwe nga;

Ngwa mu lukwe

Nketa abazigu

Abazigu bateesa

Bateesa okunzita

Nfuna obujulizi

1*2mks

(b)

- eyasimattuka okufa y'anyumya
- Mukessi y'anyumya
- Eyalumika emboozi y'abatemu y'anyumya

1*2mks

(c)

- yeeyambisizza olulimi olwangu okutegera
- Atusiigidde ebifaananyi eby'enjawulo
- Emboozi agiwadde ebiba

- Emboozi si mpanvu nnyo
- Ataddemu obubonero obw'enjawulo
- Emboozi erimu embeera ya bulijjo
- Emboozi etambulidde ku mulamwa
- Ataddemu ebisoko
- Okwogeza abantu obutereevu.(ebigambo ebiri mu buwaabi)

7*1mks

(d)

- Ey'essanyu bw'akuba abatemu ekifaananyi
- Ey'okweraliikirira oba anaakwatibwa
- Ey'okwesunga ekiddako
- Ey'essuubi okuba nga abatemu batwalibwa mu kkooti
- Ey'ennaku kuba bateesa kutta muntu
- Eyookusaasira
- Ey'obunkenke

7*1mks

(e)

- Olulimi olwokungulu
- Olulimi olw'ebuziba
- Olulimi olukubi lw'ebifaananyi
- Olulimi olunnyonnyozi
- Olulimi olusaagirira

4*1mks

(f)

- Ekiremesa/ekiziyiza
- Okwawukana
- Awaweerwa obujulizi mu kkooti
- Essaawa
- Ekitundu kyo mukono okuliraana ekibatu

6.(i)

- Ekitontome akiwadde omutwe OMUBBEERE
- Akiwadde sitanza mukaaga
- Akissizzaamu amaloboozi
- Akiwadde obubonero ob'enjawulo
- Akiwadde omulamwa (omwana bwe muzaalwa)
- Akiwadde entunnunsi eza kyetwala
- Kiri mu mbeera ya bulijjo

6*1mks

(ii)

- Ali mu mbeera ya kwemulugunya
- Mbeera ya nnaku
- Mbeera ya kwejjusa
- Mbeera ya kwennyamira
- Embeera eye ssuubi
- Mbeera ya kwekubagiza

5*1mks

(iii)

- Si mwesigwa
- Mulimba

- Munnanfuusi
- Yamulyamu olukwe
- Tamuyamba
- Amubba
- Amuwaayira

6*1mks

(iv)

- Yeeyambisizza obubonero obw'enjawulo
- Akozesezza ennyiriri empanvu
- Addinnyanye ekigambo mubbeere
- Akozesezza ebigambo ebivuga obumu nga okusiimibwa,okuganzibwa 3*2mks

(v)

- Omwana bwe muzaalwa maama omu naye nga mwawula ba taata
- Okutereza omuntu awabye /akola ekikyamu

7. Omuyizi alage ennyanjula.okugeza

Ebitontome byawandiikibwa kizza Mukasa era nga bisinga kwetoololera ku mbeera za bantu nga obutaba beesigwa 2mks

Omuyizi alage ebykuyiga ebiri mu bitontom bya kizza Mukasa okugeza;

- Okusiima abakoze ebirungi okugeza mu weebale omukunja waffe,abazira bange I ne ii
- Okwettanira emisomo(okusoma)
- Okwewala enkwe(ennimiro engatte)
- Okussaamu bakadde baffe ekitiibwa(maama obaawo)
- Okwagala ebika byaffe (ennyange)
- Okuba abakozi(akatale ko mubuulo)
- Okuba abayonjo(kaabuyonjo ze kibuga)
- Okwewala okuwaayiriza(abalyammere)
- Okukomya emize(abalyammere)
- Okwewala okusuubiza by'otaakole(mpola embuzi ndikuwa ente)
- Okulabirira abaana abazaaliddwa(Abaana ku nguudo)
- Okwewala okukaluubiriza abantu(ozitowa ozitoowererwa)
- Okwewala okutulugunya(bamulekwa) 11*2mks

8.(i)

- Omutwe(omulebeesi)
- Ennyiriri
- Sitanza
- Obubonero obw'ejjenjeero
- Amaloboozi
- Okuddinnyana ebigambo okugeza omulebeesi
- Omulamwa
- Entunnunsi ez'omujjirano

6*1mks

(ii)

- Omutwe ogutuukira ku by'atontoma(omulebeesi)
- Obubonero obw'ejjenjeero
- Omulamwa

- Sitanza ez'ekigero
- Ennyiriri ennyimpi
- Entunnunsi ez'omujjirano
- Amaloboozi
- Okuddinana ebigambo

8*1mks

(iii)

- Gw'ayogerako takola
- Ayagala kuweebwa buweebwa
- Gw'alaba alina gw'agenda naye
- W'alaba ebyokutwala w'alaga
- Ayagala bikolere

5*1mks

(iv)

- N'amuwaana nakamala
- Amuyozayoza emirimu
- Era y'amusangula entuuyo
- Kumpi kumusangula minyira

2*1mks

(v)

- Asinga
- Ebikyamu/ebirumya abalala
- Okukyankalanya
- Obutesigika/okuba ow'enkwe

4*1mks

9. Akatabo abooluganda ab'enda emu kaawandiikibwa Hugo Barlow Ssematimba era nga kalimu ebitontome eby'ejawulo ebikwata ku nneeyisa y'abantu,embeera y'ensi,enkula ne nneeyisa y'ebintu eby'enjawulo.Era bano be baganyulwa mu bitontome bya Ssematimba eby'enjawulo;

2*1mks

- Abazadde (Maama ne taata)
- Abaagalana(Nantaggwa malambula)
- Abaana(Maama ne taata)
- Abanoonya ababeezi(anoonya okwagala)
- Abettanira okunywa omwenge(Lujuuju)
- Abagwiira(Abavumbuzi nnamige)
- Abakulembeze(Abavumbuzi nnamige)
- Abakyala(Obusagwa bw'omusota)
- Bannabyabufuzi(Ezaali embikke)

- Abantu abataagala kukola(Omulebeesi)
- Bannabyafaayo(Mwanga n'abajulizi)
- Bannaddiini(Mwanga n'abajulizi)
- Abalimi (ettooke kawoomera)
- Abawakula entalo(kampala 1984)

11*2mks

EKITUNDU C

Omuzannyo Ssemitego omuyizzi kkungwa gwandiikibwa Mercy Mirembe Ntangare nga gwetoololera ku ssaalongo Ssemitego alimbibwa omusambwa n'atta mukazi we olw'ebyenfuna. Era zino ze ngeri ebyenfuna gye bisuulamu Ssemitego;

2*1mks

- Yeeraliikirira era abulwa emirembe
- Akola endagaano n'omusambwa ekimuvirako okutta mukazi we
- Okusasika kwa maka
- Atemula mukazi we afune ssente
- Okukyawagana ne mukazi we nga asuubiziddwa ssente
- Okufuuka ekisekererwa nga amabeere gamulemedde mu ngalo
- Ava ku kuyigga n'adda mu kupepeya na musambwa
- Asobya ebyobuwangwa
- Okusuulawo omulimu ogwamuleetera ettutumu
- Okwesiba kumulimu ogumu ogw'okuyigga
- Okugaana okuwulira amagezi ga naalongo nga ye alaba nga atamwagaliza

Omuyizi alage oludda olulala nga alaga nti;

Newankubadde nga eby'enfuna bisuula ssemitego wabula waliwo onsonga endala ezimuvirako okugwa.okugeza;

- Okwesiba kumulimu ogumu ogw'okuyigga
- Okugaana okuwulira amagezi ga naalongo nga ye alaba nga atamwagaliza
- Ba lubaale okumuvaamu
- Okulimbibwalimbibwa omusambwa Nantabonekaboneka
- Okukolimirwanga Naalongo olutatadde
- Abasawo okumulimbilimba
- Okubulwa amaanyi ge kisajja agamutwala ku musambwa

11*2mks